

FUNCTIONING OF THE MENTAL DEFENSES IN THE CONDUCT OF THE INTERROGATION WITHIN THE CRIMINAL PROCESS

Hristo Ivanov Popnikolov

Southwest University “Neofit Rilski” Blagoevgrad, Faculty of Philosophy, Department of Psychology,
hristopopnikolov@yahoo.com

Abstract: From the subject presented in the report it is evident that the pre-trial and the court bodies may, to some extent, be influenced both by the person of the accused and by his competence to participate in the criminal process. In this regard as an expert, the psychologist can offer invaluable assistance. Each expertise would assist all actors involved in the administration of justice on their objective assessment of the offenders, the understanding of their individual protection and the inherent self-justification during procedural actions. The involvement of psychologists in the criminal process is key to establishing the truth in the investigation, because every crime as an act has a subjective side, expressed in the psychic attitude of the perpetrator to the committed act. Establishing these psychological motives is a key point in the criminal process with a view to establishing the truth.

Psychological protection stabilizes the personality in the critical conditions of counteraction, related to the elimination of the experiences of tension, anxiety, stress and frustration, leading to maximum mobilization of its resources and at the same time to their overpayment. Thus, the individual who is the subject of the process action is protected against the adverse external influences, but at the cost of a lot of effort and enormous loss of nervous-mental energy, which increases his own vulnerability instead of contributing to its reduction. The appearance and functioning of psychological protection can be significantly impeded by the interaction of the investigator with the accused. Even more complicated is the situation when it breaks the communication contact that may arise in the psychological alienation and self-isolation of the accused due to the desire to protect himself.

Protective psychological dominance is a real psychic activity that investigators, investigators, investigators and judges need to take into account in order to effectively deal with their task and to overcome the resistance of the investigated persons and in a time to prove in a lawful and moral way their guilt and participation in the commitment of the crimes.

Keywords: accused; psychological; protective; the Dominant; crime; criminal, process, counteraction, stress, mobilize

ФУНКЦИОНИРАНЕ ПСИХИЧНАТА ЗАЩИТНА ДОМИНАНТА НА ОБВИНЯЕМИЯ ПРИ ПРОВЕЖДАНЕТО НА РАЗПИТ В РАМКИТЕ НА НАКАЗАТЕЛНИЯ ПРОЦЕС

Христо Иванов Попниколов

Югозападен университет „Неофит Рилски“, гр. Благоевград, Филосовски Факултет,
Катедра Психология, hristopopnikolov@yahoo.com

Резюме: От изложената в доклада тематика е видно, че органите на досъдебното производство както и съда е възможно в една или друга степен да бъдат повлияни както от личността на обвиняемия, така и от неговата компетентност да участва в наказателния процес. В това отношение като експерт, психологът може да окаже неопценимо съдействие. Всяка една експертиза би попомогнала на всички участници в правораздаването по повод на обективната им оценка за извършителите на правонарушения, за разбиране на индивидуалната им защита и присъщото за тях самооправдание по време на процесуалните действия. Участието на психолози в наказателния процес е от ключово значение за установяването на истината в разследването, защото всяко престъпление като деяние има субективна страна, изразяваща се в психическото отношение на деца към извършеното деяние. Установяването на тези психологически мотиви е ключов момент от наказателния процес с оглед установяването на истината.

Психологическата защита стабилизира личността в критичните условия на противодействие, свързани с отстраняването на преживяванията на напрежение, тревога, стрес и фрустрация, водещи към максимална мобилизация на нейните ресурси и същевременно до техния преразход. По такъв начин индивидът, който е

обект на процесуалните действия, максимално се защитава от неблагоприятните външни влияния, но с цената на много усилия и огромна загуба на нервно-психическа енергия, което повишава собствената му уязвимост вместо да допринесе за нейното намаляване. Възникването и функционирането на психологическа защита може да бъде значително възпрепятствано в резултат на взаимодействието на разследващия с обвиняемия. Още по-сложна е ситуацията, когато се стигне до разрыв на комуникационния контакт, която може да възникне при психологическо отчуждение и самоизолация на обвиняемия поради желание да се защити.

Защитната психологическа доминанта е реална психическа дейност, с която трябва да се съобразяват разследващите полиция, следователи и съдии, за да успеят ефективно да се справят със своята задача и да преодолеят в кратък срок съпротивата на разследваните лица и да докажат по законосъобразен и морален начин тяхната вина и причастност към разследваните криминални деяния.

Ключови думи: обвиняем; психологическа ; защитна ; доминанта; престъпление; наказателен, процес, противодействие, стрес, мобилизира

1.УВОД

Юридикопсихологическият анализ на обвиняемите започва с разглеждането на техния правен статус и процесуални характеристики.

Съгласно чл. 54 от НПК "Обвиняем е лицето, което е привлечено като такова в това качество при условията и по реда, предвидени в този кодекс." Основната идея, която влага НПК се базира на тезата, че когато лицето е привлечено като обвиняем, това означава, че срещу него е повдигнато и обвинение. Става дума за така нареченото предварително обвинение, което може да бъде повдигнато по два начина – с постановление за привличане на обвиняем или с протокола от първото действие по разследването срещу лицето / чл. 219, ал.1 и ал. 2 НПК/. С изготвянето на постановлението или протокола лицето е привлечено като обвиняем и тази фигура е конституирана по делото. От този момент това лице разполага с всички права, предвидени за обвиняемия, но също така спрямо него могат да се приложат мерките за процесуална принуда, регламентирани в НПК. С акта на конституиране на обвиняемия в досъдебната фаза на процеса той придобива визираните в чл. 55 НПК процесуални права, в обсега на които е и възможността да даде обяснения по повдигнатото му обвинение. / Р- 626- 2011 н.о на ВКС/. / Chinova. M./

Окончателното обвинение се повдига, след като е приключило разследването, с обвинителен акт на прокурора, което действие е израз на конституционното му правомощие да привлича към отговорност лицата, които са извършили престъпление от общ характер.

Основен процесуален способ за установяване на истината в наказателния процес и разкриване извършителя на престъплението е разпита на обвиняем .

Провеждането на разпита е тясно свързано с изпълнението на специална задача с конкретно поставена цел. А именно при така събраните материали да се извлече основната информация от дълговременната памет на разпитваното лице относно извършеното престъпно деяние. Решаващо условие за съхраняването на факти, събития в дълговременната памет се явява осмислената интерпретация. Тя зависи от опита, ориентацията, интелектуалното развитие на личността, от степента на активното взаимодействие на индивида с материалния свят, обхвата на неговата система от знания и представи, включени в понятиийното поле на съзнанието . При съхраняването на фактологията в паметта се получава личностна реконструкция, обобщение, фрагментизация. Устойчивостта и своеобразието на такова съхранение зависи от значението и конкретния смисъл на материала в съзнателната памет. В резултат на припомнянето се актуализира не само съответния образ в паметта на обвиняемия, но и всяка система на отношения / в това число и емоционални/, свързани със съответните обекти. (Minchev, 2008; Kunchev, 2013; Madzarov, 2014).

Най- голямо значение при разпита има такъв вид възпроизвеждане като припомняне на извлечените от дълговременната памет образи на миналото, локализиращи във времето и пространството.

Наличието на властнически пълномощия се явява един от най-съществените психологически фактори в междуличностното взаимодействие на разследващия орган с обвиняемия в наказателния процес. Тези пълномощия могат да създадат илюзия за обвинителното направление на дейността на разследващия, а в немалки случаи да предизвикат у него професионална деформация при продължително упражняване на длъжностните функции. Основна функция на разследващия е не обвинението, не защитата, а разкриването на истината в процеса на разследването, чрез пълното, обективното и всестраниното изследване на обстоятелствата по делото. Законът изрично забранява на разследващия да предприема ходове на оказване на психическо насилие спрямо обвиняемия, изтръгване на показания с методи на насилие, заплахи или други

незаконни мерки, задаване на свидетели, потърпевши и др. лица с процесуални качества на подвеждащи въпроси, огласяване на показанията на участниците в очна ставка. Разследващият непрекъснато се сблъсква с разнообразни явления в човешката психика.

В процеса на разследване на конкретното правонарушение разследващият и обвиняемият влизат в остро противоборство, като и за двете страни съществува напрежение и фрустрация. Обвиняемият в подобна позиция съзнателно или несъзнателно се старае да отстоява своите интереси и неизбежно реализира съответната защитна стратегия. Възможното противодействие на разследващите органи се формира още при възникването на престъпния умисъл в хода на извършването на престъплението и с определени действия по прикриването на следите от престъпното деяние. Опитният извършител на престъпления със значителен криминален опит прави всичко възможно, което според него ще му позволи да прикрие следите от престъплението. Той се старае да направи всичко възможно, крайно да затрудни разследването, да въведе разследващия в заблуждение. Фактически потенциалният обвиняем планира повече или по-малко подробно определена защитна линия на поведение в случай, че нещата за него се развият неблагоприятно и бъде разкрит. (Kunchev, 2013; Kunchev, 2003; Inbau, 2008).

Особеностите на психическото състояние на обвиняемия се определя от характерната за него психическа доминанта, която на свой ред се структурира в зависимост от отношението му към събитието на престъплението и предстоящото правосъдие. (Enikeev, 2006; Grigorov, 2008; Inbau, 2008).

2. КОНЦЕПТУАЛНА СТРУКТУРА НА ЗАЩИТНАТА ПСИХИЧНА ДОМИНАНТА НА ОБВИНЯЕМИЯ

Защитната доминанта на обвиняемия определя основните направления на неговата психическа дейност, функционирането на когнитивните му процеси и актуалните психически състояния. Той притежава в значителна степен повишена чувствителност към всички събития свързани с процесуалните действия, които по някакъв начин застрашават стабилността на отстояваните позиции. При това, както редица автори изследвали този процес подчертават, протича постепенно укрепване на защитните позиции. Те допълнително се разширяват и стават все по-регидни. (Grigorov, 2008; Kunchev, 2003; Vuchkov, 2010; Ganchevski, 2011).

Въпреки предвидените от законодателя гаранции за спазването на човешките права и законосъобразното реализиране на процедурите свързани с разследването на обвиняемия и реализацията на досъдебните и съдебните процеси, той е в уязвима позиция и изгражда релевантна на ситуацията и на съдържащите се в нея заплахи защитна доминанта, за да гарантира собствената си защита и да намали рисковете от евентуално наказание. Тя определя цялостното му психическо функциониране за периода на осъществяване на досъдебните и съдебните процедури. Следва да допуснем, че защитната психологическа доминанта естествено възниква при всеки заподозрян и обвиняем и нейното специфично функциониране зависи от неговите персонални особености, както и от своеобразието и развитието на ситуацията при реализирането на процесуалните действия и в частност на провежданите разпити.

Защитната психическа доминанта помага на заподозрения и обвиняемия да овладее собствените си стресове и вътрешни напрежения, да придобие едно по-адаптивно и целенасочено поведение в ситуацията на разследването, за да съхранява собствения си психически статус и защитава своите правни интереси в трудна и комплицирана в правно и психологическо отношение ситуация.

Защитната психологическа доминанта е реална психическа даденост, с която трябва да се съобразяват разследващите полицаи, следователи и съдии, за да успеят ефективно да се справят със своята работа и да преодолеят в кратък срок съпротивата на разследваните лица и да докажат по законосъобразен и етичен начин тяхната вина и причастност към проучваните инкриминирани деяния.

Психическата защита на индивида като цяло е способ за стабилизация на личността в критични условия на конфликтно взаимодействие и е свързана с отстраняване на чувствата на слабост, тревожност и несигурност. В процеса на разпита е важно да се отчитат психодинамичните особености на разпитваните лица, обусловени от типа на тяхната висша нервна дейност.

Разпитът като изследване на специфичния второсигнален източник на информация има своя генетична структура, образувана по пътя на получаване, съхранение и предаване на информацията на човека. В процеса на разпита, разследващият орган се сблъсква с различни индивидуални проявления на психологическата защита и психическо отчуждение.

Психологическата защита стабилизира личността в критичните условия на противодействие, свързани с отстраняването на преживяванията на напрежение, тревога, стрес и фрустрация, водещи към

максимална мобилизация на нейните ресурси и същевременно до техния преразход . По такъв начин индивидът, който е обект на процесуалните действия, максимално се защитава от неблагоприятните външни влияния, но с цената на много усилия и огромна загуба на нервно-психическа енергия, което повишава собствената му уязвимост вместо да допринесе за нейното намаляване. Възникването и функционирането на психологическа защита може да бъде значително възпрепятствано в резултат на взаимодействието на разследващия с обвиняемия. Още по-сложна е ситуацията, когато се стигне до разрыв на комуникационния контакт, която може да възникне при психологическо отчуждение и самоизолация на обвиняемия поради желание да се защити.

Обаче и при доброволното даване на показания е необходима мобилизация на мисловната дейност на разпитваните лица. В тези случаи психическата доминанта, детерминираща действията на разследващото лице ще изпълнява ролята на мобилизатор и кондензатор нейната психическа енергия .

Мобилизацията на паметта на разпитвания съдейства за предоставяне на възможност за свободен разказ, повтаряне на разказа с различни стадии на повествование/ средата, края на събитието, изложение на отделните епизоди/, разпит за факти съпътстващи престъплението / асоциация за съседство, сходство, контраст, причинно-следствени асоциации/. В процеса на разпита може да се стигне до предявяването на веществени доказателства, намиращи се в пряка или косвена връзка със забравени факти, може да има разпит на местопроизшествието , запознаване на разпитвания с показанията на други лица, преминаване на разпита по планове, схеми, рисунки, фотоснимки, модели и макети. (Kunchev,2003; Kunchev,2013).

При спомнянето на отделни събития, хората обикновено отбелязват тези страни от субекта, които съответстват на тяхното емоционално състояние и личностна насоченост, тоест става въпрос за нещата, които правят впечатление на конкретния човек, към който той проявява избирателност, пристрастност и предпочитания. Например, при уплаха се преувеличава степента на преживяваната опасност на застрашаващите обстоятелства. Чувството на ненавист, което е овладяло разпитвания съдейства предимно за възпроизвеждане на негативните качества в другия човек, независимо от особеностите на ситуацията и неговите действия в нея..(Kunchev , 2013; Stankov, 2006).

Трябва да се отчете, че в зависимост от типа висша нервна дейност в разпитваното лице могат да възникнат различни временни затруднения в припомнянето на определени събития. Ако разпитваното лице се намира в превъзбудено състояние, разпитът следва да се прекъсне или отложи, отчитайки възможността за възникване в последствие на явлениято реминисценция- по-пълно и точно възпроизвеждане на събитията след края на възбудата, противопоставянето или каквато и да било друга вътрешна психическа дейност, саботираща процеса. В паметта на човека винаги се съхранява повече информация, от това което той може да възпроизведе към момента. Въпросът е доколко той ще реши , че е целесъобразно да я предостави в зависимост от хода на процесуалните действия и неговата позиция при тяхното провеждане.

Предявяване на обвинение означава даване възможност на обвиняемия да се запознае с пълния текст на повдигнато срещу него обвинение. Гаранциите са задължение на държавните органи, и държавните органи са задължени да ги предоставят на обвиняемия. От този момент нататък той изгражда и си структурира неговата защитна психическа доминанта. Тя може да бъде активна и да се изразява в даването на лъжливи показания, унищожаване на веществени доказателства, създаване на недостоверни такива, оказване на натиск върху свидетели. От друга страна психическата доминанта на обвиняемия може да бъде пасивна. В тези случаи той е склонен към отказ от сътрудничество, не желае да дава показания, демонстрира затвореност и резервираност при провеждането на разпитите с него.

Действията на разследващия, предшествващи получените показания, като удостоверяване на личността на разпитвания, разясняване на неговите права и задължения имат своята важна задача. Те въвеждат разпитваното лице в процеса на официално ролево общуване. Системните предупреждения могат значително да намалят психическата активност на разпитвания, в началото на разпита, а тя трябва да бъде пределно ограничена. В началния стадий на разпита разследващия орган се стреми да получи информация за разпитвания, за неговите личностни особености и психически състояния, да определи неговото отношение към правосъдието, към дадените следствени действия и към личността на самия разследващ орган. По този начин представителят на разследващия орган прави предварителни изводи, спрямо възможната тактика на разпита в дадената ситуация и установява комуникативен контакт с разпитваното лице.

3. ОСНОВНИ ХИПОТЕЗИ НА ЗАЩИТНАТА СТРАТЕГИЯ

Dulov A. (1975) установява, че поведението на обвиняемия се определя от множеството на следните фактори: /1/ от социално-психологически дефекти в личността му; /2/ от психологическата структура на извършеното престъпление; /3/ от наличието на предходен опит, свързан с общуване с правоохранителните и правораздавателните органи; /4/ от психологическите особености на участниците в правораздаването и възможностите им да оказват въздействие; /5/ от обема на известната на обвиняемия информация за действията на правоохранителните и правозащитни органи.

Mazdarov E. (2006) твърди, че повтарянето на престъплението е резултат от утвърдили се асоциален модел на самоактуализация, в основата на който стои негативния. Аз- образ и екзистенциална фрустрация, индикирана от преживяванията на отчужденост, изолираност и самотност. Обстоятелствата, тласкащи индивидът към извършването на престъпление не са свързани с това, че той не желае или не разбира, че трябва да живее нормално и порядъчно, а от това че в определен човек се е опорочила системата на смисловите екзистенциални принципи, което води до изкривяване на отношението му към определени страни от социалната действителност. Оценяването на личността на човека, извършващ престъпление е необходимо да изведе доминиращите подбуди и да обобщи типичните способности на неговото поведение, стратегията му на действие в различни ситуации. Човешкото поведение се организира около основни ценностни позиции на личността. Водещите системобразуващи фактори на конкретния тип личност се явяват механизми за смислообразуване, които определят характера на цялостната му житейска активност.

Причините за престъпното поведение извършителят вижда не в своите отрицателни качества, а във външните обстоятелства, свързани с поведението на други хора. Извършването на престъпното деяние се съпътства от високата самооценка на престъпника. За това свидетелстват неадекватната оценка, която престъпника има за нещата от действителността, дълбоки нарушения в сферата на самооценка и самоконтрол. В следствие се формира система на психическа самозащита на престъпника.

Самооправданието за предумишлено престъпление се извършва със различни способности: откриване на вина у жертвата; обезценяването на обществените и правните норми в съответствие с нормите на паралелно съществуващи антисоциални групи / престъпни банди, др групи с антисоциално поведение/; прехвърляне на отговорността на други лица, оправдаване с някакви други сложни обстоятелства и т.н.

В отделни публикации на Сокон (2005) обстойно се разглежда въпроса за влиянието, което се оказва върху обвиняемия, чрез невербална комуникация, вокализацията и вербалните послания върху участниците в съдебното заседание. Особено значение при категоризирането на конкретните характеристики на обвиняемия има оценката на неговата невербална комуникация.

Паралингвистите (Peterson K. and collegs Andreeva, 1998) предлагат осем модела на невербална експресия. Нито един жест или позиция на тялото сами по себе си не посочват определена емоция или нагласа. За да се интерпретира поведението на обвиняемия, трябва да се разглежда цялостен модел на сигналите, идващи по различните канали. (Сокон, 2005). Трябва да се отчита, че всеки един индивид е част от различна култура, което изисква осъзнаването на опита на съответната обществена група. Следователно, категоризирането на конкретните атрибуции варира в широки граници.

Паралингвистиката често се определя като онова, което е останало след като вербалното съдържание се извади от речта, т.е безсъдържателни аспекти на речта /интонация, ударение и тн. (D. Alington / Andreeva, 1998). Визира се и предложението личността да се преценява на базата на качествата на гласа. Резултатите от подобно изследване са представени в книгата на Сокон (2005). Преценки на личността на база качествата на гласа разкриват нейни поведенчески и пресонални особености.

Особеностите на психическото състояние на обвиняемия / заподозрения/ в значителна степен се определят от неговото отношение към събитието на престъплението и правосъдието (Grigorov, 2008) Съществено значение имат ценностните личностни диспозиции, а също така и рефлексията на обвиняемия спрямо степента на доказуемост на престъплението, както и състоянието му по време на разследването. В зависимост от тези обстоятелства могат да възникнат две различни стратегии в поведението на обвиняемия. Защитната доминанта за противодействие на разследваните лица (обвиняем, заподозрян или свидетел, дори и потърпевш) се характеризира като основен психически феномен от който зависи в голяма степен ефективната практическа ориентация на разследвания. И уменията му резултатно да противостои на разследващите го органи. В хода на процесуалните действия защитния механизъм за възможно противодействие на следователя разследващия полицаи или магистрата започва да се формира още при възникване на престъпния умисъл, а след това и в хода на извършеното престъпление и при скриването на

неговите следи. Опитният престъпник прави всичко възможно за да унищожи или замаскира следите от реализираното криминално деяние, да затрудни разследването, да въведе разследващия в заблуждение. Той планира линията си на поведение и в случай на разкриване на престъплението. (Stoichev, 2009; Cokov, 2005) . Защитната доминанта на обвиняемия определя направлението на неговата психическа дейност, чрез която се поддържат конкретни защитни позиции в процеса на разпита и провеждането на цялостното разследване. Тази функционална роля на защитната психическа доминанта на обвиняемия разкрива и основната задача (изграждането на защитна стратегия за противодействие на разследването и разкриването на истината за престъплението) .

За проследяване на цялостния процес по формиране на защитните стратегии на обвиняемия по време на разпита и провеждането на разследването в рамките на наказателния процес се проведе емпирично изследване със специфична методология в следните направления:

Целта на настоящето изследване е да верифицира структурата и проявленията на психическата защитна доминанта на обвиняемите при водене на разпит с тях в рамките на досъдебната и съдебната фаза.

1. Емпирична верификация на структурните компоненти на психическата защитна доминанта при обвиняемите.
2. Регистриране на основните тенденции във функционирането на психическата защитна доминанта при обвиняемите.
3. Създаване на типология на обвиняемите въз основа на специфичното действие на тяхната психическа доминанта.
4. Разработване на препоръки за оптимизиране на разпитите с обвиняемите като се отчетат особеностите на функционирането на техните психически защитни доминанти на досъдебната и съдебната фаза.

4. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

От направения анализ е видно, че всички участници в досъдебното производство, съдебното производство и съдебното заседание е възможно в една или друга степен да бъдат повлияни както от личността на обвиняемия, така и от неговата компетентност да участва в съдебния процес. В това отношение като експерт, психологът може да окаже неопределимо съдействие. Всяка една експертиза би подпомогнала на всички участници в правораздаването по повод на обективната им оценка за извършителите на правонарушения, за разбиране на индивидуалната им защита и присъщото за тях самооправдание по време на процесуалните действия. Участието на психолози в наказателния процес е от ключово значение за установяването на истината в разследването, защото всяко престъпление като деяние има субективна страна, изразяваща се в психическото отношение на дееца към извършеното деяние. Установяването на тези психологически мотиви е ключов момент от наказателния процес с оглед установяването на истината.

REFERENCES

- [1] Chinova, M. Pre-trial proceeding Sofia: ed. Ciela 2013
- [2] Cokov Pl.. Strategies of the solution of conflicts in the Teenage, Plovdiv :ed. CRHC “Anima” 2005
- [3] Dulov. A., Judicial Psychology. Minsk High School Ed. “Regional library of Archangelsk ,N.A. Dobrolubova“,1975
- [4] Enikeev, M. I. General and legal Psychology. Sanct Peterburg, ed. “Piter” 2006
- [5] Grigorov, Iv. LAW Psychology. Sofia: ed. Center of education and sciences resurces 2008
- [6] Karagiozov, Iv. Psychological diagnostic of the deviations in the development and the behaviour of the child and the teenager; Blagoevgrad ed.SWU “Neofit Rilski” 1999
- [7] Madjarov. , E. Legal Psychology. Varna: ed. “Albatros” 1997.
- [8] Mavrodiev S. Basic of the Psychology. Blagoevgrad: ed. SWU “Neofit Rilski” 2008